

בעזהש"ת

ספר

נימוקי

רבינו מנחם מירזבורק

הלכות ותשובות

על ארבעה חלקי שלחן ערוך

מאת

רבינו מנחם ב"ר מנחם מע"ל צדק

ממירזבורק (אושטרייך)

הנקרא בספרי הפוסקים רמ"מ

תלמידו של רבינו יצחק אויפנהיים

נערך ונסדר על פי כתבי יד

עם ציונים והערות

על ידי

הגאון רבי אפרים פישל הערשקאוויטש זלה"ה

אב"ד האר"י יע"א

יוצא לאור

על ידי מכון "משנת אפרים"

ירושלים תוכב"א

שנת תשפ"א לפ"ק

מבוא לתולדות רבינו

מאת הרב יוסף מיכאל יוסקוביץ שליט"א

מה"ר מנחם ממירזבורק. דירתו היה במדינת זכש"ן. היה למדן מופלג גדול בדורו. הרבה דינים ופסקים שכתב וקיבץ וחיבר מהם ספר גדול. ואותו ספר מצוי במדינת זכש"ן, וכל מנהג מדינת זכש"ן אחר אותו ספר⁽¹⁾.

ארץ אשכנז בתקופתו של רבינו

ארץ אשכנז, הלא היא גרמניה, היתה מרכז להפצת התורה רבות בשנים. עוד בימי הגאונים חיו שם מגדולי חכמי ישראל והרביצו תורה לאלפי תלמידים, הידועים שביניהם הן בני משפחת קלונימוס, רבי יהודה ליאונטיץ, והידוע מכולם הוא רבינו גרשום ברבי יהודה, שהעמיד תלמידים רבים, ויותר מכולם ייסד את מרכז התורה באשכנז כולה, ולפיכך הינו מכונה 'רבינו גרשום מאור הגולה'.

בדורות שלאחר מכן בימי רש"י ובעלי התוספות הלכו וגדלו מרכזי התורה והשיבות, והוקמו ישיבות רבות בכל צרפת אשכנז ואנגליה, וכך נחלקו בני צרפת הנמשכים אחרי חכמי צרפת, ובני גרמניה-אשכנז הנמשכים אחרי חכמי אשכנז⁽²⁾. כך נמשכו מרכזי התורה במשך כמה מאות שנים, וגם רדיפות מסעי הצלב לא מנעו את חכמי ישראל מלהרביץ תורה ומלהעמיד תלמידים הרבה.

אך לאחר רבות בשנים, בתחילת האלף השישי, החלו רדיפות רבות וצרות, הגויים החלו להתנכל ליהודים בכל מקום, וכך בשנת ד' לאלף השישי שרפו בצרפת את התלמוד ואת כל מפרשיו, ובשנת ס"ו גורשו היהודים מצרפת ומרכזי התורה בצרפת נחרבו כליל. גם באשכנז היא גרמניה החלו צרות ופרעות, מהר"ם מרוטנבורג גדול חכמי אשכנז נאסר בבית האסורים בשנת מ"ו ושם שהה עד מותו, ואף אז לא נתנו לקברו עד ששולם כופר עצום.

בשנת נ"ח פרצו פרעות רינדפלייש, אז חרבו למעלה ממאה קהילות ואלפי יהודיהן הועלו על המוקד או נרצחו במיתות משונות, ביניהן נהרג תלמידו הגדול

1. שו"ת מהר"י ווייל סי' קלג.

2. דוגמא לזה ניתן לראות בחלק ב, ספר שני קרומים עמוד עט-פא.

של מהר"ם רוטנבורג, רבי מרדכי ברבי הלל – 'המרדכי', ותלמיד אחר של מהר"ם רוטנבורג רבינו אשר ברבי יחיאל – 'הרא"ש' נמלט לספרד.

בשנים צ"ו-ק' לאלף השישי התרחשו 'פרעות ארמדלר' במהלכן כנופיות של רוצחים עברו מעיר לעיר בגרמניה וטבחו ביהודי הערים, גם במהלך פרעות אלו חרבו למעלה ממאה קהילות ואלפי יהודים נטבחו.

הפרעות הגדולות מכל, היו לאחר המגיפה השחורה, מגיפה שהתפשטה רבות באירופה והמיתה כשליש מתושבי אירופה בהם רבים מהיהודים. ומלבד האסון הכבד, העלילו הנוצרים כי היהודים הרעילו את הבארות וגרמו למגיפה, וכך התרחשו פוגרומים רבים בכל גרמניה צרפת ושווייץ, בעיקר בין השנים ק"ח-ק"ט לאלף השישי ולפיכך מכונים הפוגרומים הללו 'גזירות ק"ח-ק"ט', ובהם נחרבו למעלה משלוש מאות קהילות ועשרות אלפי יהודים עונו נרצחו ונטבחו במיתות משונות, ביניהם רבים מחכמי ישראל, רבים מהניצולים ברחו לפולין והמרכז היהודי והתורני בגרמניה היא אשכנז חרב כמעט כליל, וכפי שכותב רבינו באיגרתו הידועה בעניין תקנת המיאון³: ומעט מזער יש לומדי תורה במדינה זו, וברוב מקומות אין שום למדן.

בדור יתום זה חי רבינו מנחם ב"ר פנחס מעיל צדק ממירזבורק בעיר מירזבורק שבגרמניה, ימי חייו היו בין השנים ק'-ק"ע לאלף השישי לערך, והנהיג את יהודי אשכנז לאחר חורבנה הגדול. עירו מירזבורק היא חלק ממדינת-מחוז סקסוניה [כיום במדינת-מחוז סקסוניה-אנהלט, מערבית למדינת-מחוז סקסוניה, ומזרחית למדינת-מחוז סקסוניה התחתונה] שבמזרח גרמניה [סמוך לפולין], שנקראה בימי הראשונים 'זקסן' [=זכש"ן].

רבינו עמל לשקם את חורבות הדור, ולפיכך תיקן תקנות שונות לחיזוק הדת, וכפי שמעיד המהרש"ל על רבינו⁴, "החכם מהר"ר מנחם מעיל צדק, אשר אין ותיקן כמה גדרים וסיגים לתורה, והיה מומחה, וגדול בתורה, ונתפשטו תקנותיו וגזירותיו בכל ארץ אשכנז".

3. בספרנו עמוד סח.

4. יש"ש יבמות פי"ג אות יז.

רבותיו של רבינו

רבי יוסף יוזפא אוסטרייכר⁵ בספרו לקט יושר⁶ כותב שהיה תלמידו של רבי יצחק אופנהיים זצ"ל.

רבי יצחק ברבי חיים מאופנהיים התגורר בעיר אופנהיים שבמערב גרמניה [סמוך למגנצא ולוורמייזא], ולאחר מכן התגורר בעיר ערפורט הסמוכה למירזבורק, שם ככל הנראה למד אצלו רבינו⁷.

יש לציין שרבי יצחק ברבי חיים זה, אינו רבי יצחק ברבי חיים אור זרוע, שהרי רבי יצחק בן האור זרוע מכונה רבי יצחק מוינה, ורבי יצחק זה מכונה רבי יצחק מאופנהיים או מערפורט, גם אביו של רבי יצחק מאופנהיים מכונה רבי חיים 'הקדוש', ככל הנראה מפני שנהרג ב'גזירות ק"ח-ק"ט', וכן פעמים רבות ניכר שדבריו חולקים עם דברי האור זרוע⁸.

יתכן כי רבי יצחק אופנהיים רבו של רבינו הוא רבי יצחק סתם המובא כמה פעמים בדברי רבינו, ומצינו במקום אחד⁹ בו כותב רבינו מפורש 'מורי הר"ר יצחק', ומסתבר כי זהו רבי יצחק אופנהיים, אמנם יותר יתכן שאין המדובר בכל הפעמים באותו חכם, שהרי במקום אחד¹⁰ כתב עליו רבינו שניידה לכבוד עצמו, וודאי שלא היה כותב כן על רבו.

מלבד רבי יצחק אופנהיים, מצינו בתשובה אחת שכותב רבינו¹¹ כתב מורי רבי שלמה בפ"ב דחולין (לט: וכו'). ובתשובה אחרת¹² מזכיר 'מורי הש"ר'.

בתשובה אחרת של רבינו¹³, הביא דברי תורה שכתב 'מורי הרב רבי חזקיה'.

5. תלמידו של רבי ישראל איסרלן בעל תרומת הדשן.

6. ח"ב עמוד לט ענין ג. ועיין עוד אודותיו שם במבוא לחלק ב' אות עט ערך רבי יצחק בן הקדוש ר' חיים מאופנהיים.

7. ראה מאמרו של הרב ישראל מרדכי פלס שהתפרסם בקובץ צפונות טז עמוד י העוסק בתולדותיו.

8. מאמרו של הרב פלס שם.

9. בספרינו דיני ישוב אות פה, עמוד רסז.

10. דרישה יו"ד סי' שלד סק"ח. בספרינו נימוקי יו"ד אות סח עמ' נד

11. מובאת בפירוש המהרש"ל לטור יו"ד סי' סה. בספרינו עמ' כו.

12. מובאת בב"ח או"ח סי' קפג סק"א. בספרינו עמ' ד

13. המובאת בדברי הב"ח יו"ד סי' רכח. בספרינו עמ' לה.

ומהנכון להעיר, שקשה להביא ראיה שאלו החכמים הם רבותיו של רבינו מציטוטים אלו, כשאין לפנינו את התשובה בשלימותה, כי דרכו של רבינו ללקט ולסדר מתורתם של חכמי אשכנז, ולפיכך יתכן שהעתיק מתשובה קדמונית בה נכתב כן, ואין הכונה לרבותיו של רבינו עצמו.

אמנם בתשובת רבינו בענין תקנת המיאון¹⁴, הרי הוא פונה ל'מהר"ר ברוך' ומבקשו שיגזור לאסור את המיאון, ורבינו חותם את דבריו: **לכן אדוני מורי עליך מוטל למחות ולגזור שלא תצא במיאון, כי אתה גדול דורינו, ולדברייך יסכימו כל רבני מדינתנו.** בנוסח התשובה המועתקת בדברי המהר"י מינץ¹⁵, נחתם 'תלמידך' מנחם בר"פ מ"ץ, ואם אין זה לשון ענוה, הרי שרבינו תלמידו של רבי ברוך, וראה להלן 'תקנת המיאון' שנדון בזהותו של רבי ברוך זה.

חיי רבינו

זמן לידתו ופטירתו של רבינו אינם ידועים בדיוק, אך יש לשער, כי נולד קודם שנת ק' לאלף השישי, שהרי רבו של רבינו, רבי יצחק מאופנהיים כבר היה בגדולתו והשיב תשובות בהלכה לפחות בשנים פ'–צ' לאלף השישי¹⁶, ואם כן, לא מסתבר כי האריך ימים יותר משנת ה'ק"ל¹⁷.

את זמן גדולתו של רבינו ניתן לשער סביב השנים ק"ל–ק"ס לאלף השישי, כי רבי מענדל קלויזנר חבירו של רבי יום טוב ליפמן¹⁸ תלמיד רבינו¹⁹, מביא רבות מפסקי רבינו, וחלק מהדברים מובאים על ידי רבי ישראל איסרלן בעל תרומת הדשן, בשם 'אחד מהגדולים' או בשם 'גדול אחד'²⁰, זאת ועוד, כי תשובתו

14. נמצאת בהגהת מרדכי קטן ליבמות הגהה בגיליון כתב יד: אוקספורד 672.

15. סי' יג.

16. ראה מאמרו של הרב ישראל מרדכי פלס שהתפרסם בקובץ צפונות טז עמוד י

17. ראה שם שהביא משפיצר שבסביבות שנת ה'ק"ל היה רבי יצחק חי עדיין, אך גם על ראייתו לכך יש לפקפק.

18. ראה ספר המנהגים קלויזנר (סי' קמה): ובדידי הסופר היה מעשה בנויאשטאט וכו', והתירו לי הח"ר ליפמן מנויאשטאט ז"ל ומהר"ר מענדל קלויזנער ז"ל וכו'.

19. ראה להלן 'חבריו ותלמידיו'.

20. ראה בכל זה במבואי לרבי מענדל קלויזנר ילקוט מפרשים למסכת שבת עז והדר ירושלים ה'תשפ"א.

הידועה של רבינו בעניין תקנת המיאון²¹, הועתקה בשלימותה בהגהות מרדכי קטן²², וזמן כתיבת ההגהה הוא בין שנת קל"ז שאז התחבר 'מרדכי קטן', לשנת קנ"ג שאז נעתק כתב היד עם ההגהה²³, ומזה עולה כי רבינו היה כדור וחצי קודם רבי ישראל איסרלן בעל התרומת הדשן שהנהיג את אשכנז בין השנים ה'ק"צ-ה'ר"כ.

גם המהר"ם פולדא חבירו של רבינו²⁴ היה כבר 'מופלג בזקנה' בזמן המחלוקת על רבנות צרפת בשנת ה'ק"נ²⁵.

בספר קורא הדורות (פ"ג) כתב, ובזמן הזה [של רבינו] היו באשכנז הרב מה"ר יעקב מולין [המהרי"ל], והר" אהרן [בלומלין], והרב ר' ישראל אשכנזי מאוסטרייך הנקרא בין האשכנזים הרב ר' ישראל איסרלן [בעל התרומת הדשן]. אמנם, הדברים נכתבו באופן כללי ואין בהם כדי להעיד ממש על זמנו של רבינו, שהרי כפי שכתבנו, רבינו היה בדור שלפניהם ולא ניתן לאחריו כל כך, גם רבי אהרן היה רבו של התרומת הדשן ולא בדור אחד היו.

שמו של רבינו בספרי הפוסקים

רבינו רבי מנחם מירזבורק מוזכר הרבה בספרי הפוסקים, ונקרא גם בלשון קצר רמ"מ²⁶, או תשובת מה"ר מנחם²⁷, ובתרומת הדשן (סימן שמב) מביא מדברי רבינו בשם "פסקי גדול אחד"²⁸.

ונצטט בענין זה את לשונו של מהר"י וייל בתשובתו [סי' קלג] "אבאר לכם מי הוא הרב המובהק רמ"מ אשר כתבתם הרבה דברים משמו, שם הגדול היה מה"ר

21. ראה להלן 'תקנת המיאון'.

22. יבמות הגהה בגיליון כתב יד: אוקספורד 672.

23. ישר כח לידידי הרב יצחק סופר העוסק בההדרת המרדכי קטן על פרט זה.

24. ראה להלן 'חבריו ותלמידיו'.

25. שו"ת הריב"ש סי' רע"א.

26. הרבה דברים שכתב בתרומת הדשן ומהרי"ל ועוד בשם "הרא"מ" נמצאים בדברי רבינו, ונראה שט"ס הוא וצ"ל "רמ"מ", ולכן יחסו כמה פעמים האחרונים דברי רבינו לחכם אחר.

27. מצינו כמה פעמים שציינו לתשובת מה"ר מנחם ונמצאים בדברי רבינו.

28. ראה בספר משא מלך עמוד ל', אחרי שהביא דברי התרומת הדשן ודברי רבינו, "ואין ספק אצלי שדברי הרב הנזכר הם דברי הגדול שכתב הרב בעל תרומת הדשן". וראה גם בהערות בתרומת הדשן (הוצאת אביטן).

מנחם ממירזבורק, דירתו היה במדינת זכש"ן, היה למדן מופלג גדול בדורו, הרבה דינים ופסקים שכתב וקיבץ, וחיבר מהם ספר גדול, ואותו ספר מצוי במדינת זכש"ן, וכל מנהג מדינת זכש"ן אחר אותו ספר, והרבה דברים ופסקים נעתק מספרו והם בידי, עב"ל, וכן בספר לקט יושר ח"ב עמ' לט כתב "רמ"מ הוא ר' מנחם ממירזבורק באושטרייך והוא תלמידו של ר' יצחק אופנהיים זצ"ל".

כן נקרא רבינו, רבי מנחם המעילי או רבי מנחם מעיל צדק, ראה להלן 'מעיל צדק'.

גדול בדורו

רבינו היה גדול בדורו וגדולי דורו הביעו הערצה גדולה לרבינו ותורתו, וסמכו על הוראותיו ופסקיו.

רבי יעקב וייל כותב על גדלותו של רבינו²⁹: היה למדן מופלג גדול בדורו. הרבה דינים ופסקים שכתב וקיבץ וחיבר מהם ספר גדול. ואותו ספר מצוי במדינת זכש"ן, וכל מנהג מדינת זכש"ן אחר אותו ספר.

רבי אייזק מרגליות כותב בהקדמתו ל'סדר הגט' של אביו רבי יעקב מרגליות: כמו שהעתיק הוא [אביו] בכתיבת ידו ושאר גדולים מנהיגי דורם אשר בעפר יסודם ומנוחתם כבוד בעלייה העליונה הוא מה"ר מנחם מירזפורק ז"ל וכו'.

המהרש"ל מפליג רבות בשבחי רבינו, כך למשל כתב³⁰: היה בעל הוראה וגדול הדור בזמנו, ועשה כמה תקנות וגדר כמה גדורות בישראל. עוד כתב³¹, היה מומחה, וגדול בתורה, ונתפשטו תקנותיו וגזירותיו בכל ארץ אשכנז. עוד כתב³², היה גדול בדורו, מן הגדולים האחרונים, ובקי בכל התלמוד.

רבינו נתן שפירא אשכנזי בעל מבוא שערים על השערי דורא, כותב בהקדמת ספרו מבוא שערים: הגאונים האחרונים אשר אנחנו נוהגים אחריהם, הלא המה

29. שו"ת מהר"י ווייל סי' קלג.

30. יש"ש חולין פ"ז אות טז.

31. יבמות פי"ג הי"ז.

32. כתובות פ"ב אות נט.

נימוקי רבינו מנחם מירזבורק

אורח חיים

מודים דרבנן

א. בירושלמי^(א), חותם [במודים דרבנן] ברוך אתה ה' קל ההודאות, וכן נהג הרא"ש^(ב), ולא נהיגין כן. בשם מהר"מ (זץ) [מ"ץ].

(מהרש"ל בעמודי שלמה על הסמ"ג עמ' קא)

נשיאות כפים

ב. כהן שלא נטל ידיו, לא יעלה. יש גאונים המצריכים לברך על נטילת ידים, ולא ראיתי נוהגין כן, אגודה מגילה סי' ל"ד, וכן מסיק מהר"ם מירזבורק^(ג) ולא כאורח חיים סי' קכח [עמ' ד].

(מנהגי מהר"א טירנא עמ' נז, מטה משה סי' קעט)

ג. כהן שמל את התינוק ומת נושא כפיו, דמיתכוין לשם מצוה^(ד), ועוד מי יימר דכלו לו חדשיו^(ה), או שמא^(ו) הרוח בלבלתו אחר המילה^(ז).

(נימוקי רבינו מנחם מירזבורק, סוף שו"ת מהרי"ז)

א. ברכות פ"א ה"ה.
ב. כן כתב בטור או"ח סי' קכז סעיף א עמ' תעג.
ג. ממנהגי מהר"א טירנא משמע שכן מסיק רבינו דאין צריך לברך, אבל ליטול ידיו צריך וכדעת תוס' סוטה לט. ד"ה כל כהן, ומדברי מטה משה משמע דמסיק רבינו דאם נטל ידיו שחרית אין צריך ליטול קודם נשיאת כפים, וכדעת הרמב"ם הלכות תפלה פט"ו ה"א ה"ה, וכמו שכתב הב"י או"ח סי' קכח

ד. ע"י שבת קלז.

ה. ע"י שבת קלו.

ו. ע"י גיטין ע:.

ז. תשובת מהר"ם ד"פ סי' א, ד"ל סי' תח, מרדכי מגילה סי' תתיח, הובא בב"י סי' קכח

נטילת ידיים

ד. מצאתי בתשובת מהר"ר מנחם מ"צ, שכתב וז"ל אני נזהר מלקבל נטילה מן הגוי^(ח), אף כי ר"י התירו, והביא ראיה דנדות נוטלות ידיהן אף שהן טמאות במשא^(ט), וכל שכן עכשיו שכולנו נוטלין ידיים ממים טמאים, מכל מקום יש לדחות דנדה ויולדת וכן אנו עכשיו אי אפשר בענין אחר, אבל שלא לקבל נטילה מן הגוי אפשר, וכעין זה תירץ ה"ר יצחק.

(יש"ש חולין פ"ח ס"ס כה, ב"ח או"ח ס"ס קנט, טו"ז סי' קנט ס"ק טו)

וכן כתב מהר"ם מירזבורק דאסור [ליטול נטילת ידיים] על ידי גוי.

(מנחגי מהר"א טירנא עמ' נא)

ה. הקונה כלים מן הגוים ונפלו למים קודם טבילה, אם יחזור ויטבול אותם בברכה, כתב בקונטרס^(י) דאין להטבילם יותר, וכן פסק הר' יצחק^(י) דלא בעינן כוונה לטבילה^(י). ולענין נטילת ידיים נראה לי כמו כן^(י), שאם נטל ידיו

עמוד קיד:, שו"ע שם סעיף לו. ועי' תשובת רדב"ז ח"ח סי' כב.

ח. התשב"ץ סי' רעח כתב, מהר"ם ז"ל אומר שאין ליקח מים ראשונים מן הגוי, דתנן כל המטמא במשא אין נוטלין ממנו לידיים. וכן כתב הר"ש מסכת ידיים פ"א מ"ה להחמיר בנדה וגוי. ועי' תוס' נדה ע"א: ד"ה מערה, ועיין שו"ת בשמים ראש סי' שכה. בשו"ע סי' קנט סעיף יא פסק דמותר על ידי גוי, ובעטרת זקנים שם אות ג כתב, אבל מצאתי שמהר"ם ז"ל החמיר מליטול ידיו מגוי, וכמדומה שבתשב"ץ הוא, ונכון הוא ליהדר מליטול ידיו מהגוי וכו', עכ"ל.

הטעם דאין נוטלין מגוי משום שמטמא המים ואין מים טמאין מטהרין הידים, ולפ"ז אם שאבו הגוי ג"כ אין נוטלין, אבל המנהיג עמ' רה מובא בב"י סי' קנט כתב דאין נוטלין לידיים מגוי ועבד, משום דבעי כח אדם, וגוי ועבד אין קרוים אדם, ולפ"ז אם הם רק שאבו המים נוטל ישראל ידיו במים אלו. ועי' בית האוצר ח"א עמ' מ ד"ה ולפ"ז. ועי'

ספר קושיות אות שב.

ט. פ"י דנדות מטמאים המים במשא.

י. ל"מ.

יא. ל"מ.

יב. בחולין לא. איתמר נדה שנאנסה וטבלה רב אמר טהורה ורבי יוחנן אמר אינה טהורה, ופסק הרמב"ם הל' מקוואות פ"א ה"ח כרב, וכן פסק האור זרוע הל' נדה סי' שלח, וכן פסק המאירי חולין עמ' ק, ורי"ד חולין עמ' לו. אבל רמב"ן שם עמ' קפה והשלמה עמ' רנב פסקו כרבי יוחנן, וכן פסק בפסקי מהר"ם קלויזנר שם.

וכתב הב"ח יו"ד ס"ס קכ, ונראה דפסק כרב פ"ב חולין לא. דנדה שנאנסה בטבילה אינה צריכה טבילה אחרת כדפסק הרמב"ם הל' מקוואות פ"א ה"ח, אבל למאי דקיי"ל כרבי יוחנן התם וכרוב הפוסקים דצריכה טבילה אחרת, הכי נמי גבי טבילת כלים דצריך טבילה אחרת בלא ברכה, וכן בנטילת ידיים צריך טבילה אחרת בלא ברכה, וכן נמי

שלא בכוונה, ועד שלא הסיח דעתו מן הנטילה נמלך לאכול, אין צריך לחזור וליטול^(י). מתשובת מה"ר מנחם בסי' ער"ה.

(ב"ח יו"ד ס"ם קב עיי"ש)

לא בעי כוונה, ומכאן דקדק רבינו חננאל שאם יצא מבית הכסא ונטל ידיו בשביל לקרות בתורה ומיד אוכל, אין צריך נטילת ידים שנית, עכ"ל עיי"ש. וכן כתב הכל בו רס"י כג הל' נטילת ידים, דהשיב אחד מן הגאונים דאם בא לאכול אחר שנטל ידיו לנקבים, אינו צריך ליטול ידיו שנית על האכילה, עכ"ל. וכן כתב בספר מעשה הגאונים סי' סב בגליון עיי"ש.

אבל הרמב"ן בתשובות המיוחסות סי' קנא כתב דבעי כוונה כיון שהנטילה הוא משום סרך תרומה, וכן כתב הרשב"א בתורת הבית בית שישי שער ד, לענין כוונת נטילה מסתברא דבעינן כוונה לנטילה המכשרת לאכילה, מובא בב"י או"ח סי' קנט, וכן כתב המאירי בקונטרס בית יד שער ט, וכן כתב השבלי הלקט סי' קלה, והיש"ש המובא בהערה הקודם. עי' טו"ז יו"ד סי' קכ ס"ק יז.

וכן פסק בשו"ע סי' קנט סעיף יג דלכתחלה יכוין הנוטל לנטילה. והמג"א בס"ק כה כתב ונ"ל דאפילו בדיעבד צריך לחזור וליטול, מאחר דהרשב"א כתב דבעי כוונה, רק שהרב"י חלק עליו וכו'. ולהנ"ל נמצא דהשו"ע אינו שיטה יחידה, רק מצינו סעד לדבריו שכן כתבו גם גאון אחד ורבינו חננאל ורבינו יוסף ורבינו הרמ"מ, שאין צריך כוונה לנטילת ידים. הרדב"ז חלק ח סי' כז כתב לחלק בין פת לדבר שטיבולו במשקה, דתקנת הפת היתה משום סרך תרומה ומשום הכי בעי כוונה כתרומה, ותקנת דבר שטיבולו במשקה היה משום סרך חולין שלא יטמא על ידי משקה שהוא ראשון, לפיכך לא בעי כוונה כחולין עצמו.

אם טבלו גוי דפסק בשו"ע יו"ד סי' קכ בשם תשובת הרשב"א דעלתה להם טבילה, הוא משום דפסק כרב, אבל לדידן דמצריכין בנדה טבילה אחרת, הכא נמי אם טבלו גוי צריך טבילה אחרת, עכ"ד.

אבל הש"ך שם ס"ק כח כתב על דברי הב"ח דטבילה דהכא שאני דאין צריך כלל כוונה, ולכולי עלמא אין צריך כאן טבילה אחרת, וכן כתב בשם תרומת הדשן ס"ס רנז, דטבילת כלים אינו עולה מטומאה לטהרה לכולי עלמא אין צריך כוונה כלל, וסיים ולפי זה אם נפלו כלים למים קודם טבילה אין צריך טבילה כמו שכתב בתשובת מהר"ם (הוא רבינו מוהר"ר מנחם מ"ץ), דלא כהב"ח שדחה דבריו. ובחידושי חתם סופר שם ס"ק טו כתב ומשמע מלשון רמב"ן שהביא הב"י, דעכ"פ כוונת מים בעי כמו ירדו להקר, ובש"ך משמע דאפילו נפלו למים מהני, וקצת יש להוכיח כן וכו'.

יג. רבינו מדמה נטילת ידים לסעודה לטבילת כלים, אבל היש"ש חולין פ"ח סי' כד כתב לחלק בהא דאמרינן דלחולין לא בעי כוונה, היינו היכא דטובל ידיו במ' סאה, אבל בנטילה שתיקנו חכמים טהרה לידים משום סרך תרומה ובעי כח גברא, תקנו נמי שלא תועיל הנטילה בלתי מתכוין וכן עיקר, עכ"ל. ולפי דבריו אין ללמוד מטבילת כלים לענין נטילה לסעודה. וכן משמע מהשבלי הלקט סי' קלה המובא בב"י ר"ס קנח מהאגור, לחלק בין טבילה לנטילה.

יד. רבינו פוסק דאין צריך כוונה לנטילת ידים לסעודה, וכן כתב בפסקי רבינו יוסף אות נב, וז"ל קיימא לן [חולין לא]. דחולין

דיני ברכות

ו. כתב מהר"ם מעיל צדק כוס יין פגום אין יכולין למלאותו ולתקנו אלא מכוס שיש בו רביעית^{טו}, מי שיש לו כוס פגום מוסיף עליו מים כל שהוא ומכשירו, ומשמע כל שכן יין^{טז}. ובשם ר' אליעזר הלוי אמרו אפילו בלא תוספת יש תקנה, כגון אם שתה בכוס גדול יערה אותו לכוס קטן, אם יהיה בו כשיעור ברכה יכול לברך עליו. ופגום פ"י חסר כמוי^{יז} שתמלא פגימותיה של לבנה, ובפ"י אדיר מתוחים פ"י הרר"י משפיר"א^{יח} מדקתני טעמו פגמו ולא תני פסלו, אין לך דבר שנפגם שאם נסתם הפגימה שלא יהא כשר כמו פגימת המזבח ופגימת הסכין של שחיטה^{יט}, ולהכי נוהגין לסותמו בלחם וזורקין בו לחם^כ או מים וטוב הוא, כן פסק מורי הש"ר, עכ"ל מוהר"ר מנחם בכהר"ר פנחס מ"ץ.

(הנהגות מהרש"ל על הטור או"ח סי' קפג, וב"ח סי' קפב)

ומצאתי עוד^{כא} [בשם מהר"ם מרוטנבורג], וזה לשונו אבל לא מהני מה ששופך לתוכו מעט יין שאינו פגום, עכ"ל. ונראה דטעמו כיון דסבירא ליה קמא

כתב דגאוני אשכנו מתירים לתקן הפגום אפילו במים.

יז. סנהדרין מא..

יח. פירוש רבינו יקותיאל משפירא, על פיוט אדיר דר מתוחים עמ' עה.

יט. ע"י חולין יח. זבחים פח. סוכה מח..

כ. הראב"ה פסחים סי' תקיד כתב ששאל לאביו על המנהג שמשליכין לתוכו מעט לחם, ואמר לא ידעתי אם ראיתי נוהגין כן, ומ"מ בתוספת יין מעט או משקין אחרים שדומה למזוג יישר בעיני. וכתב הפרמ"ג שם א"א ס"ק יב, כתב המג"א בשם מהר"ם מ"ץ שיש לתקן בפת, וסמך גורן ויקב. וכן כתב בעטרת זקנים שם יש שנותנים בו מעט פירורים של פת, וכתב הטור ואין לו סמך ולא ראייה, שוב מצאתי סמך מן קרא הגורן ויקב, פירוש שהגורן מתקן היקב עכ"ל, וכן כתב הב"ח שם.

כא. כן כתב בהג' מיימוני הל' שבת פכ"ט

טו. על פי דברי רבינו כתב הב"ח בסוף סי' קפב, וז"ל כתב ב"י על שם גאון דאפילו מים פגומים פסולים למזוג בהם כוס של ברכה, עד כאן לשונו. ונראה דכל שכן דפסולים לתקן בהם כוס פגום של יין, דכיון שהם עצמם פגומים היאך יתקנו הפגום, ועוד נראה שהכלי שמשמין בו המים לתקן הפגום, צריך שישימו בו רביעית מים, שאז חשוב לתקן בו הפגום כשמשמין בו מעט מים מן הכלי, שהרי אפילו כשמתקנו ביין צריך שיהא בו רביעית כמו שכתבתי בסמוך בשם מהר"ם מעיל צדק, כל שכן במים, נראה לי, עכ"ל.

טז. כן כתבו בתוס' ברכות נב. ד"ה טעמו דיכול לתקן במים או ביין. וכן כתב רבינו פרץ בהג' על התשב"ץ סי' שיג שכן נהגו העולם, ומקורו הוא מירושלמי ברכות פ"ז ה"ה, ועיין שם בפירוש החרדים בשם הר"ר עובדיה. בפירוש רבינו אליהו מלונדרוש ברכות עמ' ק כתב, ויש נוהגין כשהכוס פגום לתת עליו יין יותר. בלקט יושר ח"א עמ' פז

קמא בטיל, אם כן נעשה מה ששופך לתוכו הכל פגום. אבל בשם ה"ר מנחם מעיל צדק ראיתי כתוב, וז"ל בפירוש אדיר מתוחים פירש הר"י משפירא, דמדתניא טעמו פגמו ולא תני פסלו, אין לך דבר שנפגם שאם נסתם הפגימה שלא יהא כשר, כגון פגימת המזבח ופגימת הסכין של שחיטה, ולהכי נוהגין לסותמו בלחם וזורקין בו לחם או מים, וטוב הוא, וכן פסק מורי הש"ר, עכ"ל^(כב).

(ב"ח או"ח סי' קפב, מג"א סק"י)

ז. ומהר"ר מנ"ץ [=מנחם מ"ץ] כתב הטעם מה שאומרים סברי על היין ולא על השכר, משום שהוא הביא קללה לעולם בימי נח שנשתכר ונתארר בו כנען, על כן אומרים סברי, כלומר תבינו שבדעתו לשותות ובדעתכם אשתה שלא יזיק, על כן רגילין להשיב אחריו לחיים^(כג), עכ"ל.

(חידושי וביאורי מהרש"ל טור או"ח סי' קצב)

ח. מי שאכל פירות אפילו הן משבעת המינים דטעונים ברכה מעין ג', כתב מה"ר מנחם ז"ל בתשובה בהגה באגודה [ברכות סי' קפז] דלא נפיק בברכת המזון ששמע מפי אחרים^(כד). והביא ראיה לדבריו.

(שו"ת מהר"ל הח' סי' ל)

בסנהדרין היו מוציאים אותו לסקלו והיו משקיין אותו כוס של יין כו', על כן אומר סברי מרנן שיש בדעת רבותיו שזה הכוס לחיים ולא למות, עכ"ל. עי' תו"פ לר"י הזקן ס"ס קלו. ועי' ב"י ר"ס קסז, ורמ"א סי' קעד סעיף ח, ב"ח ס"ס קעד. ברכי יוסף סי' קסז אות יא. ועי' ספר קושיות אות קצא.

כד. וכ"כ הרשב"א ברכות מב. עמ' קצט, מהא דאמרין לאחר הסעודה טעונין ברכה לפניהם ולאחריהם איכא למשמע דשלש אינן פוטרין מעין שלש, ומובא דברי הרשב"א בארחות חיים הל' ברכות אות יב, וכתב שם, במאורות פ"ק דברכות כתוב דברכת המזון פוטרת הכל, וכ"ה במאורות ברכות יב. ומביא שם שי' הראב"ד דוקא בדיעבד. אבל בשם בעל המאור כתב דלכתחלה נמי ברכת המזון פוטרת מעין ג', וכ"כ רבינו אשר

אות ה, ועי' תו"פ למהר"ם פסקים סי' קנז קנח. טור או"ח ס"ס קפב.

כב. וכתב על זה הב"ח ולפי זה הוא הדין איפכא, דאם שפך מן הכוס פגום לקנן הכל נעשה פגום, וכן כתב מהרש"ל, עכ"ל. אבל בבגדי ישע על המדרכי פסחים פרק ערבי פסחים אות ק, כתב וז"ל, ז"ל רש"ל ונ"ל טוב לערות כוס הפגום בשאינו פגום ולא להיפך דקמא קמא בטיל, וכמדומה שכן מצאתי בשם מהר"ם, וכשמוזגין כוס לברך ידקדק שיערה כל מה שבתוך הכוס לקנן ואחר כך ימוזג לברכה כו', נ"ל עכ"ל.

כג. כן כתב במעשה הגאונים סי' סג עמ' נח, בספר הפרדס לרש"י עמ' קפו, וכן כתב ראבי"ה פסחים סי' תקיא. בספר המנהיג הל' שבת סי' עג עמ' קצט כתב, מנהג ספרד לומר סברי מרנן, ויש לי סמך לפי מה ששנינו

דיני שבת

ט. רמ"מ כתב סיד המונח בחצר אסור לכסותו מפני הגשמים^(כה), ובהפסד מרובה שרי לטלטל כלי לצורך דבר שאינו ניטל^(כו).

(פסקי מהר"ם קלויזנר שבת)

י. נהגו למלאות בכלי גדול ולא למלאות בכלי קטן כמה פעמים, משום דמפיש בהילוכא^(כז), רמ"מ.

(פסקי מהר"ם קלויזנר שבת פי"ח סי' א)

יא. מותר לפרוס מצודה לעכברים בערב שבת^(כח), קודם שילך לבית הכנסת, רמ"מ.

(פסקי מהר"ם קלויזנר שבת יז)

יב. ורמ"מ כתב כשיש נר אחד כשר בבית, מותר להדליק גם בנרות שאין מדליקין בהם בשבת. וכן דבר שיכול לעשות בלא נר, כגון למשוך יין מן החבית שריכט^(כט).

(פסקי רבינו מענדל קלויזנר שבת פ"ב, ומובא בבאורי הר"א שטיין על הסמ"ג מצות ל"ת סח)

כה. רבינו פסק כר' יצחק בשבת מג. דאין כלי ניטל אלא לצורך דבר הניטל, אבל הרי"ף (שבת סו:) כתב דלית הלכתא כרבי יצחק, ועי' ר"ן שם, וב"י סי' שלח סעיף ז.

כו. הר"ן (שבת סו:) כתב בשם הרמב"ן, דלרבי יצחק אסור אפילו בהפסד מרובה עיי"ש.

כז. וכן כתב הרא"ש פי"ח סי' א.

כח. כן כתב בפסקי תוספות שבת אות סב, ועי' שו"ת מהר"ח אור זרוע סי' מז, ועי' מג"א סי' שטז סק"ט.

כט. וכן כתב בתו"י שבת כא. ד"ה מפני. אבל הריטב"א שם ד"ה משמיה כתב בשם ר"י, דכל הנרות של שבת אסור להדליק בפתילות ושמנים שאסרו חכמים.

מלוניל בשם הגאונים, ולפי דעתם כ"ש כשאחרים מברכין ברהמ"ז כהלכתן יוצאין לכתחלה גם מי שחייב רק מעין ג'.

בהלכות ברכות להריטב"א פ"ב אות טוב, כתב דבכל שברכתן לפנייהם בורא מיני מזונות ברכת שלש פוטרתן, וכן התמרים שהן זנין אם בירך ברכת שלש יצא, וכ"כ הרא"ה ברכות מד. וא"כ יש לומר דה"ה אם נתכוין לברכת המזון ששומע מאחרים יצא. בשו"ע או"ח סי' רח סעיף יז כתב ברכת שלשה אינה פוטרת מעין שלש, שאם אכל דייסא אין ברכת המזון פוטרתו, אבל ביין ברכת ג' פוטרתו "שאם בירך על היין ברכת המזון במקום על הגפן יצא", וה"ה אם בירך על התמרים ברכת המזון "במקום על העץ" יצא, עכ"ל. [נעין רבינו אלי' מלונדרש עמ' פט].

יג. ולתפור זהוב באבנט ולהוליכם בשבת, מחמת שמתיירא למוסרם לנכרי בדרך, יש אוסרין^(ב), אבל בשם הר"ר יעקב טרוסט^(א) מצאתי שהתיר^(ב) הואיל והוא מכוסה מכל צד אין נראה כמטלטל דבר מוקצה^(ג) והאריך. ע"כ מתשובת מהר"ם מ"ץ.

(הג' רש"ל וב"ח סי' רסו)

יכול אדם לתפור זהובים באבנט ולהוליכם בשבת, אם ירא למוסרם לבני אדם נכריים דאינם מכירים, הואיל והם מכוסים מכל צד אין לחוש שיצא [בהם]^(ד), רמ"מ.

(פסקי רבינו מענדל קליוונער שבת מו, ביאורי מהר"א שטיין על הסמ"ג עמ' קצא, עמודי שלמה על סמ"ג עמ' תנו)

יד. מצאתי כתוב בשם מה"ר מנחם מעיל צדק, וז"ל מפה העליונה שפורסים בשבת ויום טוב^(ה), אם יש לחוש משום כלאים, נ"ל שיש לזהר אפילו

חיים פלטיאל ור' חיים ברבי מכיר. ביש"ש גיטין פ"ב סי' ה בתשו' ר' משה מהל"א כתב, וכן מוה"ר שלמה מטרויסט הקדוש נהג כן במדינה זו [ביהם]. בגליון פסקי או"ז מו"ק ס"ס עא, ומהר"ר טרוסט התיר, אפשר שהוא הר"י טרושין שמוכא בהג' שערי דורא.

לב. הב"י או"ח סי' שא אות לג, כתב וז"ל כתב הרב הגדול מהר"י אבוהב בשם אור זרוע, שיש מתירים אם הם תפורים, וכן שמעתי בשם חכמי צרפת שמתירים בתפורים, ע"כ. והאגור סי' תקכב כתב שהשיב מהר"י מולין [הוא בשו"ת מהרי"ל החדשות סי' מ אות א] שיותר נראה להתיר מלאסור וכו', עכ"ל הב"י. והתירו אפילו לצאת לחוץ. וכן כתב בתשובת מהרש"ם חלק או"ח סי' ז.

לג. התיר הטלטול ולא ההוצאה לחוץ. אבל מדברי רבינו שמוכא במהר"ם קליונר, משמע דמתיר אפילו ההוצאה לחוץ.

לד. בר"א שטיין: אין לחוש שיוציאם. ברש"ל שם: אין לחוש שיוציאם לחוץ.

לה. שפורסין שני מפות בשבת ויו"ט, כמו

ל. כן כתב בתו"פ למהר"ם ח"א סי' פ, תשובת מהר"ם ד"פ סי' צד, ד"ק סי' קיב, וכן כתב התשב"ץ סי' תקסו, וז"ל אותם יהודים שהולכים על הדרכים ומוליכים כסף או זהב ותופרים אותם באבנט, אם מותר להוליכו בשבת, דע לך שהוא איסור עכ"ל. והב"ח שם אינו מביא דברי התשב"ץ.

לא. הר"ר יעקב טרוסט, היה בזמן הרשב"א, נזכר בין חכמי ביהם שחתמו על תקנת ר"ת, בתו"פ לחכמי או"צ עמ' שכב, וז"ל וגם הישיש מוה"ר יעקב (תרוש) [טרוישט] העיד בשם ר' יעקב כ"ץ וכו', עכ"ל. בתשובת הרשב"א ח"א סי' שפו: הישיש מורנו ורבינו הרב רבי יעקב טרוישט והישיש מורנו ורבינו הרב רבי חיים פלטיאל, כן כתב שם השואלים מרשב"א מארץ ביהם ממקום הנקרא אושטלרש, אושטערליץ עיר בבעהמען. וכן תשובה אליו מהרשב"א במוריה גליון רעז, ובישורון חלק י"א עמ' פב, וכתב שם: לרב ר' יעקב טרוישט י"א (טורטושיא) מעיר צטיס הקרובה אל עיר ויאנה (וויען) יום אחד. כנראה ר' יעקב ור' חיים פלטיאל היו בארץ ביהם סמוך לאוסטרייך, א"כ ר' יעקב חי ביחד עם הר"ר

במפה עליונה שלא יהא בה כלאים, דפעמים מחמם בהם ידיו בעת הקור^ל). וכן מפה או מעיל שפורסין על גבי בימה של עץ ונותנין עליה^{לז}) ספר תורה וקורין בה, צריך ליזהר שלא יהא בה כלאים, משום דפעמים כשקורא בספר תורה כורך ידיו בהן בעת הקור^{לח}).

(יום של שלמה מסכת ביצה פ"א סימן נ, דרישה יו"ד ס"ס שא בשם מה"ר מנחם ס' לז)

טו. אשה אסורה לסתור קליעת שערה^{לט}), רמ"מ.

(פסקי רבינו מענדל קליוונער שבת נז)

טז. דין דגואלי הדם רדפוהו עד חובה והשיגוהו, כדין עשו גואלי הדם שנקמו נקמת אביהם דגברא קטלא קטלו ואין לו דמים, מצינו בפנחס שהרג זמרי על שבעל ארמית והכתוב שבחו, וכל שכן זה ואין להוציא לעז עליהם. ועל מה שהלכו מחוץ לתחום בשבת כדי לנקום [נקמת] אביהם^מ), ומה רציחה שהיא אב מלאכה היתה דוחה שבת ק"ו מעבודה לולי שכתב לא תבערו^{מא}), כל שכן תחומים דרבנן כו', והוי כמו פיקוח נפש דדוחה שבת כו' ^{מב}).

(נימוקי מה"ר מנחם מירזבורק סוף שו"ת מהרי"ז דיני רוצח דין כא)

הנה יש בידינו העתק מפסקי רמ"מ ז"ל, על אשה אחת שהלכה חוץ לתחום בשבת, וכתב שהיתה נרדפת והיתה קצת אנוסה, שתתענה ארבעים יום אינם

איסור וכו', וכל שכן במפה של בימה שאינה עשויה להתחמם, ואם יש מחממין בה הידים בעת קור, עון הוא בידם שנהנין מן הקודש ומורידין אותן מקדושתן לצורך הדיוט, ולמה נתקן לרשעים, על כן נראה דבודאי שרי אפילו הוא מכלאים. ואפשר דדעת רבינו דמהני על זה לב בית דין מתנה, כמו כמה דברים הנזכרים בשו"ע או"ח סי' קנד סעיף ח ט.

לט. וכן כתבו בתוס' שבת נז. ד"ה במה.

מ. ע"י שו"ת שבות יעקב ח"א או"ח סי' טו, שו"ת אור גדול ס"ס א (כז:).

מא. סנהדרין לה.

מב. ראה להלן חלק חו"מ בנימוקי רבינו מנחם מירזבורק דיני רודף ורוצח אות כא, עמוד קמט, ההערות על דין זה.

שכתב במחזור ויטרי סי' מד עמ' קלז, וז"ל וצריך שני מפות על השלחן והפת סדורה בינתיים מערב שבת, ולאחר קידוש יסיר המפה וכו', וכן למחר בבקר יפרוס שתי מפות זכר למדבר, מן היה טל תחתיו ועליו. וכן כתב בדרשות מהר"ח או"ח סי' כ עמ' כח, וז"ל ומהר"ח ראה רבותיו נוהגין, וכן רבינו אביגדור כ"ץ, שהיו פורסין ב' מפות וב' ככרות בסעודה ג' כמו בערבית ובשחרית.

לו. וכן כתב בספר מהרי"ל בליקוטים עמ' תרלב. ועי' תשובת הרא"ש כלל ב סי' ו, אגודה סוף ביצה.

לז. אבל מפה או מעיל שפורסין לפני ארון הקודש או סביב התורה, אין בו משום כלאים, וכן כתב הג"א פרק בני העיר [סי' ה].

לח. וכתב ע"ז המהרש"ל ולא ידענא מאי

שיר"ת

ספר

מסקינן

הלכות שחיטה

ספר

שני קדומין

הלכות בדיקה

מאת

רבינו מנחם ב"ר פנחס מעיל צדקה

(ממירזבורק (אושטרייך)

הנקרא רמ"מ

תלמידו של רבינו יצחק אויפנהיים

עם הגהות הארוכות הלא הם נקובים בשם
הלכות שחיטות ובדיקות לרבינו אלעזר טריוש
הגהות חדשות על הרמ"מ

הלכות שחיטות ובדיקות לרבותינו הקדמונים
ההולכים בעקבות רבינו הרמ"מ מירזבורק
בדיקות מהר"י ווייל. הר"ב. מהר"ק

יוצא לאור על פי כמה כתבי יד

עם ציונים והערות

על ידי

הגאון רבי אפרים פישל הערשקאוויטש זלה"ה

אב"ד האליין יע"א

יוצא לאור

על ידי מכון "משנת אפרים"

ספר מסקינן

הלכות שחיטה לרבינו מנחם מירזבורק זצ"ל

הלכות שחיטה

א. מסקינן שחיטה מן הצוואר¹ הילכתא גמירא לה, וקרא דושחט (ויקרא א ה) למאי אתא דלא לשויה גיסתרא. הג"ה² פירש רש"י ב' פירוש, פירוש אחד שלא יחתוך כל המפרקת לשנים, [הרי משמע לפירש"י דח] אפילו צהולכה והוצאה [אסורח], [דהכי משמע ושחט מטיהו, פירוש רק תניקוהו מדמו ולא יותר, כמו (ויקרא יד נב) וחטא את הבית וזהו קרוי שחיטה, אבל כשחותך כל המפרקת לשנים לא קרוי שחיטה אלא גיסתרא]. ופ"ק

שינויי נוסחאות

1. מן הסימנים.
2. בכ"י ב. ג. אינו הג"ה.

הערות והשוואות

א. חולין כז. אומצא, אבל ע"י צלייה ומליחה מותר לדעת הרא"ש חולין פ"א סי' יט, ורגמ"ה חולין קיג. ד"ה דאי, (ועי' טו"ז סי' כד סק"ב). עוד נפקא מינה בין הטעמים, דלטעם האו"ז אסור אפילו אינו נתכוין לכך, ולטעם של רש"י אפשר דכשר כשאינו מתכוין לכך, ועי' לקמן הלכות שחיטות למהרא"ק אות יד בהגה, ולקמן אות יא בהערה, תרומת הדשן סי' קפז, תבואות שור סי' כד סעיף ה.

בתוספות לכה"ג ח"ג עמ' קלא, כתב וז"ל ואם שחט ונפסק חוט השזרה פסולה, דתני שחט בה שנים או רוב שנים ועדיין הוא מפרכסת הרי היא כחיה לכל דבריה ופסולה וכו', אבל אם נפסק חוט השזרה בשחיטה טריפה שלא הוכשרה בהמה בשחיטה אלא בקנה ובושט, ואם נפסק חוט השזרה בחייה

ב. שם ד"ה דלא עיי"ש.
ג. לרש"י הפסול הוא דלא הוי שחיטה וא"כ הוי נבילה. הרשב"א חולין כז. טור קס, כתב דלא לישוויה גיסטרא כדי שלא יבליע דם באברים, והוי ליה דם האיברים שפירש ממקומו ונבלע במקום אחר, וכ"כ באו"ז בתשובה הנדפס בתשובות בעלי תוס' סי' מז, דטעם איסור חתיכת כל המפרקת לשנים הוא משום דמבליע דם באיברים (ועי' או"ז סי' תשעא), ובספר דעת תורה סי' כד עמ' תמד כתב כן בשם ספר הישר לר"ת בשם רש"י. ודעת האו"ז דלאו דוקא שובר המפרקת מבליע הדם באיבריו דהוא הדין חותך, אבל בהגהות אשר"י ספ"ח כתב דלחתוך מותר. ולפי טעם האו"ז אינו נאסר אלא לאוכלו

ב רבינו מנחם מירזבורק / ספר שני קרומים - הלכות בדיקת הריאה

דחולין משמע אפילו שחט עד למטה מן החוט, כיון ששחט את המפרקת הוי גיסמרא^אג]. ופירוש שני שלא ידרוס הסימנים צבת³ אחת בלא הולכה והנאה [דכתיב ושחט אין ושחט בלא לשון משך כמו (מלכים א' י טז) זהו שחוט, פירוש לשון משוך, וכל דבר הנידרס וניתז קרי גיסמרא כדפירש רש"י בפ"ג דחולין^אג]. ואף על גב דחמשה הלכות שחיטה הלכה למשה מסיני כדמסיק⁴ תלמודא, ודרסה חד מינייהו, יש מן החמשה הלכות שאנו לומדין מן הפסוק כגון דרסה [מן ושחט כדפי' לעילג], והלכתא⁵ אינטריך לאחרין לשאר ד' הלכות שחיטה^א. ואנו מחמירין כשמי הלשונות^א. [טעם אחרי' דכתיב (דברים יב כא) וזבחת וגו' פי' צמקום שזב הדם חמיהו^א, וצמקום שזב המאכל והמשקה]. ותנא⁶ אחריתי מייתי ליה לשחיטה מראש ופדר.

ב. תניא רבי מאיר^א אומר וזבחת מבקרך ומצאנך כאשר צויתך, כצויתך לא נאמר אלא כאשר צויתך^ב, מלמד שנצטווה משה על הוושט ועל

שינויי נוסחאות

3. בבב ... והבאת. ליתא בכי"ב. 4. כדמסיק ... חד מינייהו. ליתא בכי"ב. 5. והלכתא ... שחיטה. ליתא בכי"ב. 6. ותנא ... ופדר. רק בכי"ב.

הערות והשוואות

- ז. וכ"כ האגור דיני שחיטה ויש להחמיר כשמי לשונות דגיסטרא, דלשון אחד פי' רש"י גיסי תרי אפילו על ידי הולכה והובאה, דכן דקדק ראבי"ה מלשון רש"י. וכ"כ בפסקי או"ז אות יט, ואם הולך והביא עד ששחט כל המפרקת לשנים, הורה רבינו אבי העזרי הלכה למעשה דטריפה כלשון הראשון של רש"י, ועי' מרדכי סי' תרב, ועי' ב"י סי' כד סעיף ה עמ' קכא.
- ח. טעם אחר דשחיטה מן הצואר, אבל מסקנת הגמ' דהילכתא גמירא לה.
- ט. חולין כז. רב יימר אמר אמר קרא וזבחת ממקום שזב חתהו, ופירש"י שדמו זב.
- י. חולין כח.
- יא. גירסתנו: רבי אומר.
- יב. רבינו מפרש דתיבת "כאשר" מיותר לדרשה.
- פסולה, שהיא מתה מכח חוט השזרה ולא מכח שחיטה היא תמות ממנה, עכ"ל. ואפשר כוונתו שאם נחתך החוט אפשר שנפסק החוט קודם שמתה מחמת שחיטה והוי טריפה, אבל אנן קיי"ל דאחר שחיטת שני הסימנים אינו פוסל בה טריפות כדאיתא בחולין לב: ובטור סי' כו. וגם מה שכתב שם הרי היא כחיה לכל דבריה, עי' תוס' חולין ב: ד"ה ובמוקדשין דדוקא לענין העמדה והערכה הוי כחיה. לפי דבריו אם ודאי מתה הבהמה קודם שנפסק חוט השזרה השחיטה כשרה, לא כפירש"י דהשחיטה פסולה.
- ד. פירוש אפילו שחט כל החוט לא מהני והוי גיסמרא, כיון שכבר נפסל בשבירת המפרקת.
- ה. רש"י חולין כז. ד"ה דלא.
- ו. עד כאן דברי רש"י.

הקנה ועל רוב אחד בעוף ועל רוב שנים בבהמה. ולא מסרו הכתוב אלא לחכמים והם פירשוהו, רמז ר"ת אש"ר, א' אחד בעוף, ש' שנים בבהמה, ר' רוב סימן ככולו. וי"מ⁷ כאשר ר"ת למפרע רובו של אחד כמוהו⁸, ועוד כאשר צויתך בגימטריא רוב אחד בעוף ורוב שנים בבהמה.

[ומן ההיקש (ויקרא יא מו) וזאת תורת הבהמה והעוף וכל נפש החיה וגו', ילפינן⁹ שנצטוה משה על הקנה ועל הוושט ועל רוב אחד בעוף ועל רוב שנים בבהמה, והטיל הכתוב עוף בין בהמה לדגים לפוטין בסימן אחד, כלומר לחייבו בשני סימנים אי אפשר שכבר הוקשו לדגים, ולפוטין בלא כלום אי אפשר שכבר הוקשו לבהמה, אלא הא כיצד לפוטין בסימן אחד.

ורגים לאו בני שחיטה נינהו, מדשינה הכתוב וכתב שחיטה גבי צאן ובקר ואסיפה גבי דגים דכתיב (במדבר יא כב) הצאן ובקר ישחט להם ואת כל דגי הים יאסף להם, אלמא דדגים באסיפה בעלמא נינהו. וא"ת הרי בשליו כתיב נמי אסיפה שנאמר ויאספו את השליו. וי"ל דלא כתיבה שחיטת בהמה אצל אסיפת השליו, ולעולם ההיא אסיפה דשליו שחיטה נינהו. וא"ת נילף אסיפת דגים מאסיפת דשליו, הא לא מצית אמרת מדשינה הכתוב וכתב אסיפה גבי דגים שחיטה בבהמה¹⁰].

ג. השוחט אחד בעוף ושנים בבהמה שחיטתו כשירה, ורובו של אחד כמוהו¹¹. הג"ה⁸ השוחט סימן אחד, או וושט או קנה כך קיימא לן⁹, כי יש פלוגתא דכך [חולין כח.] [ד"ה"א] [ד"ה"א=ד"ה"א] דהוא סימן המיוחד בעוף זהו הוושט, להכי נקט או קנה או וושט כשירה¹⁰. והקנה הוא הקרוס שצפנים הגרגרת המחצר ראשי⁹ הצעות יחד, אצל הצעות עגמן נקראת גרגרת¹¹.

שינויי נוסחאות

7. וי"מ ... כמוהו. ליתא בכי"א, וכי"ה בכי"ג. 8. בכי"ג, ה אינו הג"ה. 9. בכי"א, ב ליתא: ראשי.

הערות והשוואות

- יג. כ"כ בתוס' חולין כח. ד"ה ועל. טז. משנה חולין כז.
יד. חולין כז. יז. כ"פ הרי"ף חולין כח. ורא"ש שם פ"ב סי' ג.
טו. גמרא חולין כז. יח. כ"כ רש"י חולין יח. ד"ה רבי יוסי.

ורובו של אחד כמוהו דקאמר דכשר, היינו דווקא רוב הקנה מהתחלת [חתך] הקרום ואילך ולמטה, ולא רוב הגרגרת (דאז¹⁰ אין צריכין) דהיינו עובי הטבעות, דהלכה כרבה בר בר חנה¹¹ דבדק רוב הגרגרת רוב חללה ולא רוב עוביה ולא¹² רוב מצומצם. ובעל¹² הערוך [ערך גרגרת] פירוש כי הגרגרת הוא הקנה, רוצה לומר כי הוא שם כולל לטבעות ולקנה. [אם היה רוב חלל הגרגרת שהוא הקנה והכשירה, אבל אם היה רוב עובי הטבעות עדיין לא היה רוב הקנה], כי הטבעות אינם מסבכים כל הקנה כי אם טבעת הגדולה בלבד, ובה מועיל רוב עוביה¹³ כמו רוב חללה¹³]. ואנו¹³ צריכין רוב נראה לעינים¹³ ולחומרא [אפילו בדיעבד].

ד. השוחט אחד בעוף ושנים בבהמה שחיטתו כשירה, ורובו של אחד כמוהו ורבי יהודה אומר עד שישחוט את הוורידין¹⁴, ולא דווקא עד שישחוט, אלא פירוש עד שינקוב אותה בכל דבר אפילו מנקבן בקוץ, והא דנקט עד שישחוט פירוש ובלבד שינקוב אותה בשעת השחיטה, בעוד שהוא

שינויי נוסחאות

10. דאז ... צריכין. רק בכ"א. 11. ולא ... מצומצם. רק בכ"א. 12. ובעל ... ולקנה. רק בכ"ב. 13. בכ"א עד סוף הקטע הוא בהג"ה. בכ"ז נוסף כאן: עכ"ה.

הערות והשוואות

- יט. חולין מד:.
- כ. כ"כ הרא"ש פ"א סי' כד, אם לא שחט רוב הטבעת שחיטתו פסולה, דרוב קנה בעינן, ורוב הטבעת לא הוי רוב קנה, וכ"כ בתוספותיו חולין יח. ד"ה רוב קנה, וכ"כ בחי' הר"ן שם ד"ה ואף. ועי' בשיטה מקובצת חולין יח. בד"ה עוד כתב רש"י ובד"ה והתוספות ז"ל מפרשים וד"ה וכתבו בתוס' חיצוניות, וד"ה וקרוב לזה בשם ריב"ם וד"ה וז"ל הרי"ף, ועי' מהר"ם מלובלין על התוס' ד"ה אבל. וכ"כ בשחיתות לרבינו יהודה מזלצבורג אות ה, וכ"כ בשחיתות הרי"ב אות יב, שחיתות מהרא"ק אות טז, מהרי"ו סי' ד. ועי' רוקח סי' שפ, מאירי עמ' סה, תורת חיים חולין מה.
- כא. וכ"כ הפרי מגדים ר"ס כא, דטבעת הגדולה שפיר הוה רוב.
- כב. וגבי וושט נמי צריך לשחוט גם רוב עור הפנימי, כ"כ רבינו בתשובותיו כמו שמובא בהגהות רש"ל על הטור סי' כא, וז"ל נשחט הקנה כולה והוושט נשחט עור החיצון כולו, ועור פנימי לא נשחט רובו נראה לי לאוסרו, מתשובת מוה"ר מנחם מ"ץ סי' נ"ז, ונעתק בנימוקי רבינו מנחם מירזבורק יו"ד אות א.
- כג. חולין כט. וכ"פ הרי"ף, ראבי"ה עמ' ל, פסקי או"ז אות יב.
- כד. חולין כז.

חם ויצא הדם כולו ב^ה. הג"ה¹⁴ ודוקא צעוף קאמר רבי יהודה שצריך לשחוט הוורידים האיל ווליהו כולו כאמת, והוא הדין¹⁵ צגדיים וטלאים^ב, אצל צנהמה אין צריך לשחוט הוורידין משום דמנחם אצר אצר וינא דסם כולו על ידי מלח^ב.

ואין שהייה שייך בוורידין [ולא שום פסול מן החמשה הלכות^ג], מדקאמר מנקבן אפילו בקוץ דהוי אפילו לאחר שיעור שהייה^ב. ודוקא לכתחילה מצריך רבי יהודה לשחוט הוורידין, אבל בדיעבד שרי אפילו¹⁶ בעוף אפילו לא שחטו הוורידין^ב, והלכה כרבי יהודה בורידין, מדקאמר¹⁷ בברכות [ח:] הזהירו בורידין כרבי יהודה^ל.

ה. שחט^{לא} שני חצי סימנים בעוף פסולה, ולא¹⁸ נאמר יצטרפו ויהיו כרוב אלא אין מצטרפין וטריפה, וכל שכן בבהמה. שחט אחד וחצי בבהמה פסולה^ל, דרוב כל אחד בעינן, [משום דם הנפש, אנפקא חיותא בשעת שחיטה קפידא רחמנא^{לג}].

ואחד¹⁹ צעוף דקאמר, וגם רובו של אחד דקאמר, היינו דוקא דיעבד מדקמני השוחט משמע דיעבד, אצל לכתחילה צריך לשחוט צ' סימנים שלימים צין צעוף צין צנהמה^{לד}, [משום הרמק

שינויי נוסחאות

14. בכ"ב ב, ג, ה, ז אינו הג"ה. 15. וה"ה ... בטלאים. ליתא בכ"ב. 16. אפילו ... הורידין. ליתא בכ"ב.
17. מדקאמר ... יהודה. רק בכ"ב. 18. ולא ... וכ"ש בבהמה. רק בכ"א. 19. הג"ה זו ליתא בכ"ב. ובכ"ג אינו הג"ה.

הערות והשוואות

- כה. חולין כח.:
כו. כ"כ הרא"ש חולין פ"ב סי' ג, דכן הדין בגדיים וטלאים שצולין שלמים. וכ"כ הב"י סי' כג בשם מהריב"ח בדעת הטור עיי"ש ובב"ח.
כז. חולין כח.:
כח. חולין כח.:
כט. כ"כ בתוס' חולין כז. ד"ה השוחט, אבל בפסקי או"ז חולין אות יז כתב דאפילו
בדיעבד פוסל רבי יהודה אם לא נקבם בשעת שחיטה, מובא במהרא"ק אות יז.
ל. כ"כ הרא"ש פ"ב סי' ג.
לא. חולין כח.
לב. משנה חולין כז.
לג. ע"י חולין יט. כי נפקא חיותא בשחיטה קא נפקא, בחולין יט: כי נפקא חיותא בידא דגוי נפקא.
לד. כ"פ הרא"ש פ"ב סי' ב.

מן העצירה, וצדיעצד אם שחט סימן אחד צעוף כשירה או רוצג], ורוצ שאלמרו חכמים רוצ הנראה לעינים לה ולחומרם.

ו. [השוחרט בסכין של גוים [בדיעבדה] מסיק הספר לה הלכתא כמ"ד קולף בית השחיטה בסכין כשר ודי בכך. השוחט בסכין טריפה, פירש ששחט בה בהמות ונטרפה, לא חיישינן משום טריפות, אך טוב להזהר שיקנה הסכין תיכף אחר שחיטתו בין כל בהמה ובהמה ובין כל עוף ועוף ודיו"ג].

ז. אמר רב יהודה אמר שמואל כל טבח שאינו יודע הלכות שחיטה אסור לאכול משחיטתו, ואילו הן הלכות שחיטה [שהן טריפה ויזהר מהן], שהייה דרסה חלדה הגרמה ועיקור"ל. הג"ה [מאי קמ"ל? פשיטא, אשמעינן חידוש] אפילו שחט לפנינו ז' או ג' פעמים ושחט שפיר, אפילו²⁰ הכי אין למסור לו לשחוט פעם אחרת זינו וזין ענמו, ואם שחט זינו לזין ענמו שחיטתו פסולה, ואפילו אמר זרי לי ששחטתי כדין פסולה כיון דלא גמר הלכות שחיטה, לכן אסור לאכול משחיטתו כי שמה קילקל בשחיטה ולא אדעתיה, דקיימא לן כל מילתא דלא רמיא עליה דאינש לאו אדעתיה²¹ [פירש שחט וסגר שחט כדין]. ואין לריך לידע רק ה' הלכות שחיטה וצדיקת הסכין²² וכיון הדס"ג.

ואם אין אנו יודעים בו אם יודע הלכות שחיטה אם לאו, אין אנו צריכין לבודקו דרוב מצויין אצל שחיטה מומחין ומוחקין הן ואוקמיה אחזקתיה, [פירוש²³ אי ליתא קמן דנישיליה, אבל אם איתא קמן בדקינן ליה²⁴]. אכן באור זרוע [ס"ס שסז] פסק דלכתחלה צריכים לבודקו²⁵.

שינויי נוסחאות

20. אפילו ... פסולה. ליתא בכ"ז.

הערות והשוואות

לה. ע"י לעיל סוף אות ג.	מ. שבעות לד.:
לו. חולין ח.:	מא. כ"כ הרא"ש פ"א סי' יג.
לז. הרא"ש פ"א סי' י כתב, והאידנא נהיגי טבחה לקנה הסכין בשיער "הבהמה" בין שחיטה לשחיטה.	מב. כ"כ הרא"ש שם.
לח. חולין ט.	מג. כ"כ האו"ז חולין אות לב.
לט. הוא לשון הגמרא שם.	מד. כ"כ הרא"ש פ"א סי' ה, דהגאונים מפרשים דמוסרין לכתחלה לכתחלה לשחוט אע"פ שאין ידוע אם מומחה הוא, על סמך

[שהייה]

ח. שהייה היכי דמי²¹ כגון שהתחיל לשחוט ועמדה לו הסכין על ידי פגע או השחית את הסכין ועף ואחר [כך] גמר שחיטתו, או²¹ שנפל טליתו מעליו והגביהו או שנשכה לו זבוב על ידו ופסק, ואם שהה כשיעור שחיטת בהמה אחרת, פירוש גסה לגסה דקה לדקה [ועוף לעוף²²] שחיטתו פסולה²², פחות מכן כשירה²³ [כדילפינן] (בראשית ו כ) מהעוף למיניהו ומן הבהמה למיניה²⁴].

הג"ה ושיעור²³ שהייה כשחטת בהמה אחרת, היינו כשהבהמה מוכנת לשחוט על הקרקע ורואה לשחטה, [ולא כדי שיגביהנה וירצינה²⁵ כדפי' פרק השוחט צמוס'ג]. ואם שהה כשיעור [שחטת אחרת, כגון שחוטג] רוצ' סימנים לצד' צהמה²⁶ או רוצ' סימן אחד צעוף או אפילו כל שהו טריפה צעוף, נמצא דשיעור שהייה צעוף צמשה²⁷, שהרי אם מלא חצי קנה פגום והוסף עליו כל שהוא כשירה דזו הוא שחטמו. ואם שהה צמשה כשיעור זה, זו היא שהייתו, כשם²⁴ שיכשיר צכל שהוא כך יטריף צכל שהוא, ע"כ²⁵. ועתה שאין אנו בקיאים בשיעור שהייה בזה, אנו נהגין להטריף בשהייה כל שהוא בין בעוף בין בבהמה²⁶.

שינויי נוסחאות

21. בכ"ז: או שנפלה סכינו מידו והגביהו. 22. בכ"ז: טריפה. בכ"ז: נבילה. 23. בכ"ז: ובשיעור שהייה איכא פלוגתא. ואנן קיימא לן דשהייה כדי שחטית רוב הסימנים ולעוף בסימן אחד, נמצא דשהייה במשהו שהרי אם מצא וכו'. 24. כשם ... ע"כ. ליתא בכ"ז. 25. בכ"ז: ה"ד אשר ז"ל.

הערות והשוואות

שיבדקנו אחר שחיטה אם יהיה לפנינו. ועי' ב"י יו"ד סי' א ד"ה ומ"ש אפילו אין מכירין. מה. כן דעת בעל העיטור הובא בטור סעיף ג, דלכתחלה לא ישחוט בלי שיבדקנו, אבל אם שחט שחיטתו כשירה, ואין צריך לבדוק ואפילו אם הוא לפנינו.

מו. הוא על פי סגנון הלכות גדולות הלכות שחיטה ח"ג עמ' קח.

מז. כ"פ רש"י חולין לב. ד"ה דקה, וכ"כ בה"ג ח"ג הל' שחיטה עמ' קט.

מה. חולין לב.

מט. דאין הלכה כר' יוסי ב"ר חנינא דבעי כשיעור שיגביהנה וירביצנו, עי' רא"ש פ"ב סי' ט.

נ. וכ"כ מהרא"ק אות כ בשם סמ"ג

ומרדכי, דהשיעור הוא כשחטת רוב ב' סימנים, ולא בעי שיעור שחיטת כל השני סימנים, אבל הרי"ב אות יח כתב דשיעור שהיית בהמה כדי שחיטת רוב סימן ומשהו, דהא שיעור שחיטתו נמי בכך כגון בחצי קנה פגום.

נא. עי' תוס' הרא"ש שם ד"ה אמר עמ' קנה קנו.

נב. כ"כ הרי"ב אות יח ומובא במהרא"ק אות כ. וכ"כ התרומת הדשן סי' קפה, נמצא דשהייה בעוף במשהו מדינא יש לאסור ולא רק דמנהג לאסור. ועי' אבני נזר יו"ד סי' טז אות ג, בית הלוי ח"ב סי' יב, דבר אברהם ח"א סי' ב.

נג. כ"כ המרדכי סי' תרד, וכ"כ הרי"ב אות

[ואם²⁶ מצא חצי קנה פגום וגמר כל השחיטה ששחט הקנה והוושט שחיטתו פסולה אפילו בעוף דדיו בסימן אחד, דחיישנן שמא ניקב הוושט והוושט אין לו בדיקה מבחוץ אלא מבפנים וחיישנן שמא במקום נקב קא שחט, וכיצד יעשה ישחוט בעוף כל שהוא על הקנה עד שיש בו רוב ואחר כך יהפוך הושט הכל ויבדקנו מבפנים²⁷, ואנו לא בקיאים בבדיקה זה פסלינן הכל²⁸] [אלמא שאנו מוזהרין שחיטה כל שהו דמיקרי שחיטה ולכן נמי שהייתה כל שהו משינה שהייה ופסולה, עכ"ה]ה.

ז. ואם²⁹ התחיל אדם לשחוט חיה²⁷ או בהמה או עוף, וחתך מעט עד שיצא הדם, והגביה הסכין מן הצוואר, צריך לזהר שלא יגמור השחיטה כלל, לפי שיש לחוש שמא שחט כל שהוא מן הוושט קודם²⁸ שהגביה הסכין, ושהייה פסול במיעוט קמא דוושט לדברי הכל, אפילו²⁹ לא הגביה הסכין כי אם מעט יש לחוש דשחיטת הושט³⁰ מועטת [מאד], ולפי מנהגינו יש לזהר כי האי גוונא גם בבהמה.

ואם הגביה סכיננו כיצד יעשה, ימיתנו וימכרנו לגוים, ואל ימכרנו חי [אפילו לגוים], דחיישנן שמא אתי לזבוני לישראל³¹ [לאחר שיתרפא, וטריפה] חיה עד י"ב חדש. ומהאי טעמא אין לו תקנה להשהותו בביתו, ואפילו אם בא להשהותו י"ב חדש דילמא אתי לידי תקלה, כיון שאין הטריפות ידוע, עכ"ל

שינויי נוסחאות

26. בכ"א הנוסח כן: ודווקא כל שהו אבל אם גמר כל השחיטה ששחט הקנה והוושט פסולה הכל ואם אדם מצא צואר העוף מלוכלך בדם איכא למיחש שמא ניקב הוושט, והוושט אין לו בדיקה מבחוץ אלא מבפנים ואין אנו בקיאים להופכו ולבדקו והוושט מבחוץ אדום ומבפנים לבן ואסירין כל השריות. 27. חיה ... בהמה או. ליתא בכ"ב. 28. קודם ... הסכין. ליתא בכ"א, וכ"ה בכ"ג. 29. אפילו ... בבהמה. ליתא בכ"א, וכ"ה בכ"ז. ובכ"א: לדברי הכל בבהמה כמו בעוף. 30. בכ"ז: דשחיטת עוף. 31. בכ"א: עכ"ה.

הערות והשוואות

יט, מהרא"ק אות כ, וכ"כ יש"ש פ"ב סי' טו נה. כ"כ בהגהות אשר"י חולין פ"ג סי' ג, ובאשכנז נהגו להטריף כל השהיות. ועי' ב"י וד"מ סי' לג, ועי' לקמן אות יא.

נד. חולין כח. נו. לשון סמ"ק סי' קצז.